

Մ Ս Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԵԶՆԿԱՅՆ ՆՈՐԱԳԻՒՆՏ ՁԵՌԱԳՐԻՒՆ

Կազմողին

Գ. Տ. ՄԿՐՏՁԵՆՍԻ և Լ. Յ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆ)

2.

ԵԶՆԿԱՅՆ ԿՈՐԱՐԱՆԻ ՄԱՍԵՐԸ

Երբ որեւիցէ հեղինակութենէ մը մեզ հասած է միայն մէկ օրինակ, եւ այն մանաւանդ յետին դարերու գրչութեամբ, աշխատութեան անվթար եւ ամբողջական լինելը յամենայն զէպս կասկածելի կ'ըլլայ. ասոր յայտնի օրինակներն են Բուզանդ փառաստոր, Ղազար Ժարգեցի եւնիք Բիւթ թէ շատ ապահովութիւն ստանալու, ընթերցուածները ըստ կարելւոյն ձիւղ ընդունելու համար՝ պէտք է ունենալ ամենաբիւրջ երկու օրինակ, տարբեր աղբիւրէ ծագած, որոնց փոփոխակի ընթերցուածները կամ իրար հաստատէին, կամ իրար լրացնէին եւ կամ երկուքին համեմատութեամբ նախնական ձեւը վերականգնուէր: Այս ընդհանուր կանոնին չէր կրնար բացառութիւն կազմել նաեւ Եզնկայ օրոքը, օրմ հասած ձեւագիրը թէեւ շատ խղճամբա գրչութիւն մը, բայց չունէր բնաւ ապահովութիւն թէ այդպէս ըլլային նաեւ այն նախորդ օրինակները, որ նոյն գրչագրին աղբիւրն են եղած:

Կախորդ գլխին մէջ ցոյց տուինք քանի մը սխալներ, որոնք իրրեւարդիւնք տառական կամ բառական շփոթութեանց, մտեր են Եզնկայ ձեւագրին մէջ: Այս գլխով ալ կ'ուզենք ցոյց տալ թէ Եզնկայ ձեւագիրն ունի նաեւ աւելի ծանրակշիռ թերութիւն մը, այն է քանի մը նշանաւոր պակաս մասեր: Այս պակասները կրնան նշոյպէս կամ ժամանակի ընթացքին մէջ թերթերու պատահական անկմամբ յառաջագոյն ըլլալ եւ կամ գիտմամբ գրչագրիներու կողմէ յապաւում ըլլալ: Եզնկայ աշխատութեան հատուածային բնաւորութիւնը Բիւթ մը արգելք էր հանդիսանայ յապաւումած կամ կրճատուած տեղերը լրաւ նկատելու: Նիւթի յանկարծական փոփոխութիւն մը, որ ուրիշ տեղ բնագրի ընդհատում պիտի համարուէր, կրնայ այս աշխատութեան մէջ իրի նոր գլուխ կամ նոր հատուած նկատուիլ. այնպէս որ խկապէս յապաւումած մասերէն մասնք կրնան այսպէսով քննադատութեան աչքէն փախչել:

Աստի այն պակաս կէտերը, որ պատեղ յառաջ կը բերենք, յամենայն զէպս պէտք է նկատել իր փոքրագոյն թիւը (minimum), որոնցմէ աւելին գտնել գիւրին, բայց հատուածային բնաւորութեան պատճառաւ իր թերի հաստատելը զգուշար է:

Ահաւասիկ իմ թերի համարած մասերս.

1. Եզնիկ Ա. Գրքի Ը. Գլխի սկիզբը (էջ 32)
Հակառակելով հիւլէական վարդապետութեան գէմ՝ հետեւեալ ձեւով կը փաստարարէ. «Լարցնենք թէ, կ'ըսէ, հիւլէն պարզ մարմին էր թէ բաղադրեալ մարմին. եթէ հիւլէն պարզ մարմին էր, աշխարհը որ բաղադրեալ է՝ չէր կրնար անկէ ստեղծուած ըլլալ, որովհետեւ անկարելի է որ բաղադրեալ մարմին մը միակ պարզ մարմինէ մը յառաջանայ՝ իսկ եթէ հիւլէն բաղադրեալ մարմին էր, ուրեմն անաբաւ չէր եւ կար ժամանակ՝ երբ հիւլէն չկար, այսինքն այն ժամանակը՝ երբ դեռ զայն կազմող պարզ մարմինները միացած չէին»: Այս խելացի փաստաբանութենէ յետոյ Եզնիկ նոր խնդիր մը կը հանէ. «Այժմ ալ տեսնենք, կ'ըսէ, թէ այդ հիւլէն կազմող պարզ մարմինները միմեանց համաձայն էին թէ հակառակ», Բնական է որ յաջորդ առիթուն մէջ Եզնիկ նախ պիտի քննէր թէ ինչ կը լինէր երբ հիւլէն կազմող պարզ մարմինները համաձայն ըլլային, եւ ինչ կը լինէր՝ եթէ հակառակ ըլլային. որով պիտի եղբայրացներ թէ հիւլէն ալ պէտք ունէր առանձնային իմաստութեան, որ գար եւ անոր կազմիչ անմիաբան տարրերուն մէջ համեմատելութիւն մտցնէր: Բայց շարունակութեան մէջ այսպիսի խօսքեր չկան. մէկ երկու յառաջաբանական խօսքերէ յետոյ՝ Եզնիկ բարորակիւն կը թողու իւր բարձրացուցած խնդիրը, եւ յանկարծ կ'սկսի թաւալուիլ. «Եւ արդ զհիւլէայն խնդիր թողեալ՝ զոր նիւթն ամենայնի կոչեն, ի շարեայն խնդիր եկեցուց...» Պարզ է որ արտագործը ձանձրանալով հիւլէի մասին եղած այդ հակառակութիւններէն, նախորդները բառական համաբերով՝ մնացեալ բոլորը թողնէր եւ ուղղակի անցնէր է նոր գլխի:

2. Ա. Գրքի Ի. գլխով (էջ 79—82)
Եզնիկ կը ցուցնէ այն պատճառները, որոնց համար տարածում մահ մտաւ աշխարհ. այս պատճառները պարզելէ ետքը՝ կ'անցնի համառօտիւ ցուցնելու թէ ինչ բանէ սկիզբ առին պատերազմները, պոռնկութիւնը եւ դիւստաբութիւնը: Ասկէ ալ անմիջապէս ետք կը սկսի ԻԱ գլուխը՝ հետեւեալ բառերով. «Այս աստ»

ցաւ վասն հարցանելոյ ոմանք, թէ մեղաւորք վասն մեղաց տանջիցին ի դիւպնո, տղայոցն ան-
մեղաց ընդէր սիրիցեն գեւքն:» ևը նշանակէ
թէ ԽԱ գլուխը սկսելէ առաջ քննած վերջա-
ցուցած պիտի ըլլար Եզնիկ ոմանց այն հար-
ցումը թէ ինչեւ անմեղ տղաներն ալ դիւահա-
րութեամբ կը պատժուին. բայց իրաք այս մասին
խօսք մ'ալ չկայ. Եզնիկ այս խնդիրը կը քննէ
բաւական ընդարձակօրէն ԽԱ գլխով՝ ձիշդ Այդ
խօսքերէն յետոյ՝ էջ 82—84: Երբ 84 էջի
23 տողով այս խնդիրը կը վերջանայ, Եզնիկ
յանխարժակի կ'անցնի նոր նիւթի մը. «Այլ զի
գեւ գգեւ ոչ հանէ, զայն իսկ յայս արար...»: Դարձ
կը տեսնուի որ այստեղ խանգարում
կայ. նախ պէտք էր որ էջ 82 ԽԱ գլխին սկիզբը
գրուած «ողորմ»՝ Այս ստացու. վասն հարցա-
նելոյ ոմանք...» գրուէին 84 էջի 23-րդ տողէն
յետոյ. երկրորդ՝ այս տողէն յետոյ եկած մասը՝
«Այլ զի գեւ գգեւ ոչ հանէ, պէտք էր հա-
մարել նոր գլուխ, թերեւս սկսած յառաջա-
բանական քանի մը տողերով, որոնք կորսուած
են. (Հմմտ. ասոր ձիշտ դիմացը, էջ 85) Ի՞նչ
գլխին յառաջաբան. «Այլ կախարդք, ասեն,
յղեն գեւս եւ հանեն գգեւս...» երրորդ ԽԱ
գլխին սկիզբը գրուած յառաջաբանը հանելէ
վերջ՝ պէտք էր կերպով մը երկու մասերը
միմանց կապել. այդ կապն ալ կորսուած է:

3. Ի՞նչ գլխով Եզնիկ կը քննէ նախ թէ
կախարդներ չեն կարող գեւ հանել. երկրորդ՝
գեւերը առանց սատուածային թշուառութեան
իրաւունք չունին մարդու մէջ մտնելու. եւ եր-
րորդ՝ սատանան եւ գաղանները առաջ երբ
մարդիկ մեղանշած չէին, չէին համարձակեր
փնտել մարդուն: Այս խնդիրներէն յետոյ՝ բա-
լորովին անկապ կերպով կը սկսի Ի՞նչ գլուխը, ուր
կը քննէ թէ հրեշտակները, գեւերը եւ մարդ-
կանց հոգիները անմարմին են, թէ բոլոր կար-
ծեցեալ ոգիները (ուրուական եւն) ցնորական
երեւոյթներն են եւն. այս քննութիւնները մինչեւ
Ա. գրքի վերջը կանոնաւոր եւ կապակցեալ
կերպով կ'երթան, որմ յետոյ կը սկսի պարսկա-
քէշին հերքումը: ևը թուի թէ Ի՞նչ գլուխն ան-
միջապէս առաջ պակաս կայ. այս պակասը կը
շեշտուի թերեւս նաեւ անով որ քանի մը թուղթ
յետոյ (էջ 96) կ'ըսուի. «Այս ամենայն սատ-
ցաւ, զի ցուցցի թէ որ ինչ երեւի՝ մարմնաւոր
է, եւ որ ինչ ոչ երեւի՝ անմարմին. եւ ի մար-
մնաւորացն են որ թանձրամարմինք են, եւ են
որ անօր մարմինք. ... Եւ միանգամայն իսկ
ստացեալ թէ որ ինչ ի գգայնոցս շօշափի կամ

զննի կամ ազգի՝ այն մարմնաւոր եւ, եւ որ գգայ-
նոց ոչ ազգի՝ անմարմին. » Եզնիկ այս խօսքերով
թերեւս կու տայ նախորդ գլուխներու նիւթը,
այսինքն մարմնաւոր եւ անմարմին (ուրիշ խօս-
քով երեւելի եւ աներեւոյթ) էականութիւն,
ինչպէս եւ գգայի եւ անգգայի (իմա՞ շօշափելի
եւ անշօշափելի) մարմնութեան տարբերութիւնը,
որոնք այժմ չկան. այս մասերը կրնանք Ի՞նչ գլուխն
առաջ կորսուած մասին տեղ գնել:

4. Ահաւ 113 երեսէն մինչեւ 149՝
Եզնիկ կը կազմէ շարունակեալ եւ խիստ կա-
պակցեալ ամբողջութիւն մը, ուր զօրաւոր եւ
միեւնոյն ժամանակ հեգնական ևն. երկրորդ կը ջրէ
մազդեական վարդապետութիւնը. ամբողջը կը
կայանայ Ջրուանի, Որմիգի եւ Արիմանի վրայ.
եւ գրեթէ չկայ երես՝ ուր ասոնցմէ մէկին կամ
միւսին անունը չըրկուի. բայց էջ 149, ԺԲ
գլխով ամէն բան յանկարծ կը փոխուի. այս
երեք անունները այնուհետեւ իսպառ կ'անհե-
տանան. բարի եւ չար սատուածներու մասին ոչ
մի խօսք. նոր ԺԲ. գլուխը կ'սկսի բացարձակա-
պէս անկապ ձևով մը. «Իսկ այլք այլազգ
կարծեցին զսատանայէ, թէ Աստուած իսկ զնա
չար արար»: Այնուհետեւ կը քննուի սատա-
նային ընտանեան չար ստեղծուած թէ կամովին
չար դարձած լինելու խնդիրը, ճակատագիր,
կենդանակերպներու ազդեցութիւնը, սատուա-
ծային կանխագիտութիւնը, քնազգներու, երազ-
ներու, քանի մը հիւանդութեանց մեկնութիւնը,
վերջապէս դարձեալ երկնային լուսաւորներու
մասին, որ երկրորդ գիրքը անմիջապէս կը կապէ
երրորդ գրքին հետ: Էջ 149, ԺԲ գլխէն առաջ
մեծ պակաս մը ակնբերեւ եւ անուրանալի է՝
Հետաքրքրական եւ նկատել թէ այս խնդիր-
ները կը վերաբերին աւելի առաջին գրքին եւ
յառկապէս կրնան կապուիլ էջ 90 գրուած
գլխին. էջ 173 յայտնապէս կը խօսուի անձն-
իշխանութեան մասին, որ ինչպէս յայտնի է՝
Ա. գրքին նիւթն է:

5. Էջ 180, վերջին տողէն սկսեալ (եւ
փորձել այնչափ իշխե՛) մինչեւ էջ 185, տող 13
(նորա ոչ ինչ գոյ յայնմ շնորհ) կը քննուի
թէ սատանան այնչափ միայն իրաւունք ունի
փորձելու, որչափ հրաման է ստացած, սուս է
ոմանց ըսելը թէ սատանան ընաւ զի փորձել
մարդը եւն: Այս բոլորը կը կազմէ անկախ մաս
մը, որուն հետ կապ չունին ոչ իրմէ առաջ եւ
ոչ իրմէ ետք գրուած մասերը. իրմէ առաջ
գրուած մասերը կը խօսին քանի մը գիւական

